

טעמים ורמזים

'ודברו השוטרים'...

— '... כשהגויים מתנצחים אלו עם אלו במלחמה — הכל יוצאים למלחמה. כל איש אשר כח לו במתניו ועז נפש ללא רחם וללא מעצור כלל, נותנים לו חרב וחנית בידו ושולחים אותו להשמיד להרוג ולאבד; ואילו בישראל, הרבה מעצורים לאנשי המלחמה יותר מבשעת שלום. כי הם באים לעשות מלחמות ה' לטהר עולם מתועבה, ולא בכח ידם הם מנצחים אלא ברוח אלקיהם המתהלך בקרב מחניהם, ודומה כל המחנה כמחנה שכינה, וארון ה' בתווך; — לפיכך גם לאחר שכבר שולחו מן המחנה, כל איש אשר בנה בית ולא חנכו, אשר נטע כרם ולא חללו, ארש אשה ולא לקחה, וכל איש הירא ורך הלבב כמתירא מעברות שבידו, עדיין מנפים את המחנה ניפוי אחר ניפוי. והנשארים — מצוה עליהם תורה מצוות פרישה, טהרה וקדושה, כיאות למי שנכנס למחנה שכינה לעשות עבודת הקודש'.

(ספר הפרשיות — תצא, עמ' קע)

'מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו ילך וישוב לביתו... ומי האיש אשר נטע כרם... ומי האיש אשר ארש אשה...' — 'דע, כי אלו השלשה מזומנים לפגע העולם יותר מאנשים אחרים, ומדת הדין מקטרגת עליהם יותר מאחרים. והעגל יוכיח' (שהיו אז ישראל כ'ארש אשה — ולא לקחה'. פרוש הריקאנטי — שופטים. וע' פירוש רשב"ם שם).

'אלו שאין זזין ממקומן: בנה בית וחנכו, נטע כרם וחללו, הנושא את ארוסתו...' — 'נראה, שזו היא ההשקפה המונחת ביסוד ההלכות האלה: מושג הכלל המדיני, יש לו ממשות רק בריבוי המוחשי של כל חבריו היחידים, ולא מחוץ להם או בצדם. משום כך, שלום הכל ישגה רק בפריחתם ובאשרם של כל היחידים, ולפיכך כל אושר ביתי העולה ופורח, הוא תרומה להגשמת מטרת הכלל, וחובה על הכלל לבוא לקראת היחיד ולקדם את אושרו מתוך התחשבות במצבו'. (פירוש רש"ר הירש — תצא, כד,ה)

(ע"ב) 'לקט שכחה ופאה שעשאן בגורן — הוקבעו למעשר' — בזה יש לפרש את דברי הכתוב (רות ב,יח). לאחר שליקטה רות בשדה ותחבוט את אשר ליקטה ותשא ותבא העיר, ותרא חמותה את אשר לקטה — שניכרים היו שהם לקט, ואעפ"י שחבטה בכל זאת ניכר היה שמשבלים מפוזרים הם ולא כמירווח בגורן שלו. ולכן פטורים הם מן המעשרות — ותוצא ותתן לה את אשר הותרה משבעה. (משך חכמה שם)

דף מד

הערות באורים ועיונים

ז'לא לקחה — פרט לאלמנה לכהן גדול... — האחרונים תמחו מה צורך בלימוד מן הכתוב, הלא אסור לזה לקחתה ומדוע נתיר לו לחזור מעורכי המלחמה כדי לקחתה. (ע' קרן אורה; דבר אברהם ח"א ח ו'ג סו"ס"י לא; חדושים ובאורים מג. מד.).

ואפשר דהוה אמינא הואיל ואין דעתו נתונה כולה במלחמה אלא על ארוסתו שלא לקחה, והוא חושש פן ימות במלחמה ואיש אחר יקחנה, לכך לולא קרא היה נכלל באיסור להילחם [וכמו שמבואר בדברי רש"י על התורה עפ"י הספרי, שכל אלו שבפרשה אסורים להילחם, ולא שנתנה להם תורה רשות לחזור. ע"ע להלן].

'פרט לאלמנה לכהן גדול... לימא דלא כרבי יוסי הגלילי, דאי ריה"ג הא אמר הירא ורך הלבב זה המתירא מעבירות שבידו. אפילו תימא ריה"ג כדרבה דאמר רבה לעולם אינו חייב עד שיבעול...' — אף על פי שאפשר שיש איסור מדרבנן בעצם הקדושין של איסורי ביאה (כן צדדו התוס' ביבמות י. ד"ה לר"י. וכן נקט הריטב"א שם), והלא לרבי יוסי הגלילי אפילו בעבירה דרבנן חוזר מערכי המלחמה (כדלהלן בע"ב) — מכל מקום אנו דנים כאן לתרץ דרשת הכתובים, ומדאורייתא אין איסור. (עפ"י בית מאיר אה"ע טו, א, ודחה דברי האחרונים שהוכיחו מכאן שאין איסור בקדושין, אף לא איסור מדרבנן. ע' שער המלך מעילה ז, ב; מנחת עני אה"ע מח); אמת ליעקב; חדושים ובאורים. וצ"ע בדעת הסוברים שיש איסור תורה בקדושין — כן הוכיח במנ"ח (רסו) מהתוס' בב"מ י: וע' בשה"מ שם בשם השטמ"ק).

(ע"ב) 'במה דברים אמורים במלחמת הרשות...' — פטור החוזרין מערכי המלחמה אינו אמור באופן שצריכים את עזרתם לנצחון המלחמה, אלא שצריכים מספר קצוב של לוחמים [וכן היו רוב מלחמותיהם, שלא היה מקום לחיל צבא הלוחמים אלא למספר מסוים]. ובמלחמת מצוה אפילו בכגון דא, היה רשות לקחת גם חתן מחדרו. אבל אם יש צורך, כולם חייבים לבוא לעזרת אחיהם. וגם שב הדבר לדין מלחמת מצוה. אמנם אין נכנסין מלכתחילה למלחמת רשות אם אי אפשר בכמות הנשאת בלעדי כל החוזרים. (חזון איש או"ח קיד, ג.)

*

'הירא מעבירות שבידו' —

יש לשמוע מדברי הגמרא, שאין הדבר תלוי בכל אדם ואדם, אם בפועל הוא מתירא מעונותיו אם לאו, אלא ראוי לירא קאמר, ואף אם אינו ירא — חוזר. שאם לא כן, מה מקשה גבי גולן (לעיל מג): וכן לענין איסורי אישות 'לימא דלא כרבי יוסי הגלילי' — יעמיד באופן שאינו חושש מעבירותיו? אלא ודאי אעפ"י שאינו ירא חוזר. (ובספר חדושים ובאורים נסתפק בדבר).

וכן להפך, אליבא דרבי יוסי, שבעבירה דרבנן אינו חוזר, גם אם הוא ירא פן ימות מחמתה (כי 'העובר ע"ד חכמים חייב מיתה') — נראה לכאורה שאינו חוזר, שאין הדבר תלוי באדם אלא בחומרת העבירה, כפי שקבעו חכמים.

וכן איתא בספרי (מטות): וימסרו מאלפי ישראל (במדבר לא) — ר' נתן אומר: אחרים מסרום, איש פלוני כשר — יצא. איש פלוני צדיק — יצא למלחמה. [ואף שהאדם יראה לעינים, אות מסר להם, שהכשר וההגון בעיני הבריות, ודאי גם רוח המקום נוחה הימנו. 'תולדות אדם' שם].

אולם כל זה אמור במלחמת הרשות, אבל במלחמת מצוה הכל יוצאין, כדברי המשנה. ובפשטות הדברים קאי על הכל. ואמנם, בספר 'מנחה חריבה' (לר"פ עפשטיין) כתב להפך, שבמלחמת מצוה כל שכן שהירא מעבירות שבידו אין לו לצאת, שמא יגרום החטא. ומדברי המאירי נראה שכולם יוצאים

במלחמת מצוה. (אלא שבכל דבריו שם משמע, שהחזורים — רשות היא להם ולא חובה, ולפי"ו מובן שבמלחמת מצוה לא הותר להם לחזור. אמנם אם נאמר שחובה היא להם לחזור ואסורה להם המלחמה, עדיין יש מקום לומר שהוא הדין במלחמת מצוה. אבל הא ליתא, כי נראה שלדברי הכל הירא ורך הלבב אסור לו לצאת, שהרי אמרה תורה 'ולא ימס את לבב אחיו כלבבו' ואעפ"כ נקט המאירי שבמלחמת מצוה יוצא). אך מפשטות לשון המשנה, וכן מלשון הרמב"ם (בהל' מלכים ובסו"ט ע"ה קצא) משמע שבמלחמת מצוה יוצאים הכל ממש.

ולעצם השאלה אם החזורים מערכי המלחמה רשות היא להם או חובה — לכאורה מבואר בספרי (פרשת שופטים) שחייבים לחזור. וכן מפורש בפסקי הרי"א¹. וצ"ע בדעת המאירי. ובמנחת חינוך (תקכו) הסתפק בדבר. וכן הסתפק ב'תורה תמימה' (שופטים). ושניהם כתבו שהירא ורך הלבב — מסתבר שחייב, שהרי נתנה בו תורה טעם, שלא ימס לבב אחיו.

עוד יש לברר מה דינם של תלמידי חכמים במלחמת מצוה — שבדברי הקרן-אורה בסוגיתנו מפורש שיוצאים. וכן משמע להדיא מדברי המהרש"א (לעיל י). אולם מדברי הרמב"ם (בסוף הל' שמיטה ויובל) משמע ששבת הלוי לא יצא כלל, אף למלחמת מצוה, שכתב שלא השתתפו בכיבוש הארץ, ולכך גם לא נחלו נחלה בה. והרי כיבוש הארץ מלחמת מצוה היא. ועל זה כתב הרמב"ם שם ש'לא שבת הלוי בלבד אלא כל איש ואיש מבאי עולם אשר נדבה רוחו אותו והבינו מדעו להבדל לעמוד לפני ה' לשרתו ולעבודו... הרי זה נתקדש קדש קדשים' ודין 'שבת לוי' עליו. [אך אפשר שזה אמור רק בכיבוש הארץ בימי יהושע, לא בשאר מלחמות — כן נסתפק בספר אמת ליעקב, הובא לעיל]. ואולי דברי האחרונים הנ"ל אמורים כשצריך גם אותם לנצחון המלחמה, ובזה פשוט שהכל יוצאים (ע' חו"א א"ח קיד, ג). אלא שבדברי הקרן-אורה מוסבים על המשנה, והלא המשנה לא איירי בכגון זה (כדכתב שם בחו"א). וצ"ע בכל זה.

הצגתי ספקות אלו לפני הגר"ח קניבסקי שליט"א, וזו תשובתו (מחדש מנ"א תשנ"ג): כל הערות כת"ר נראין נכונים לכאור' וצ"ע.

(ע"ב) אבל במלחמת מצוה הכל יוצאין, אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה — כבר דנו האחרונים האם יש להוכיח מכאן, שאף הנשים משתתפות במלחמת מצוה, או שמא אינן הולכות אלא לסייע ללוחמים בהכנת מזונות וכדומה, או אפשר שאין מכאן כל ראיה, שממילא הוא, כיון שיצא החתן, יוצאת הכלה מחופתה, ואין כאן דין אלא תאור המציאות. ונקטו את לשון הפסוק (ביזאל ב). — ע' בכל זה: רדב"ז הל' מלכים ז, ד; רש"ש כאן; ספר החינוך ומנחת חינוך תרג תכה תקכה תקכו תקכט. וע' בפי"ה מ' להרמב"ם — קידושין א, ז לגבי נשים במלחמת עמלק. (ויש שם חילופי גרסאות). ספר המצוות להרמב"ם, סוף מצוות עשה; מרחשת ח"א כב; שו"ת שבט הלוי ח"ג סה, ב. וראה 'בציר אביעזר' מאת הרב יהודה שביב שליט"א, עמ' 149 ואילך, ובספרים המובאים והמצוינים שם.

כי פליגי למעוטי עובדי כוכבים דלא ליתי עלייהו... — מלשון הרמב"ם בפרוש המשניות משמע, שמדובר באויבים ההורגים יהודים לפרקים, אלא שאינם עורכים מלחמה מפני שאימת ישראל עליהם, וכשפוגשים ביחידים הורגים אותם. בזה נחלקו רבי יהודה וחכמים, כשיוצאים עליהם למלחמה כדי להחלישם ולהטיל אימת ישראל עליהם — האם נחשב הדבר ל'עוסק במצוה'. וצריך טעם למה לרבנן אינה נחשבת מצוה. וכן צריך ליתן טעם על השמטת הרמב"ם דין זה.

(מפשטות לשון רש"י (בד"ה כ"י) — 'ולמר חייב במלחמה' — משמע שנחלקו אם ישנה מצוה וחובה לצאת למלחמה במצב כזה. וזה גופא כלול בתמיהה, מדוע להכמים אין הדבר מצוה. ולולא פירוש הרמב"ם היה אפשר לפרש במלחמה שמטרתה למנוע בעתיד התחזקותם והתגרותם, אבל עתה אין נשקפת סכנה כלל. וכן משמע בלקוטי הלכות). ומכל מקום, כשבאים הם להלחם עם ישראל, לכו"ע נחשבת מלחמת חובה, ואין בה דין של החוזרים מעורכי המלחמה. (חזון איש או"ח קיד, ב)

ליקוטים מפוסקים אחרונים

מת תופס ארבע אמות לטומאה' —

אסור לכהן להכנס לתוך ד' אמות של קבר. ואם מפרידה מחיצה בגובה עשרה טפחים — אין צריך להרחיק אלא ארבעה טפחים. (שו"ע יו"ד שע"א, מדברי הרא"ש בהל' טומאה, עפ"י סוגיתנו). ונראה מפשטות לשון השו"ע, שאין די במחיצה מצד אחד של הקבר, אלא צריך שתהא המחיצה מכל צדיו (שבט הלוי ח"ג ריג). ומהרש"ם (בהל' אבלות שם) צידד להקל על ידי מחיצת בני אדם, החוצצת בין הקבר ובין הכהן. ובשבט הלוי (ח"ה קפ"א) פקפק בזה. וכתב עוד (בח"ג שם) שאם יש ד' טפחים בין הקבר למחיצה, אין צריך הכהן להתרחק מן המחיצה כלל.

כהן המלווה את המת, אם יוצרך בתוך כך לעבור בתוך ד' אמות של קבר בחזרתו — אין להתיר לו הדבר, הגם שמצוה הוא עושה בהלוויתו. ואולם בלווית קרוביו [שאם אינו בא עד לקבר יש משום ביוזן למת] — מותר (עפ"י אגרות משה יו"ד ח"א רמט).

'לימדה תורה דרך ארץ שיבנה אדם בית ויטע כרם ואחר כך ישא אשה' — סדר הדברים הזה נאמר למי שיכול, אבל ודאי אין לעני להמנע מנישואין משום כך. ובית דין והציבור מצווים לשכור לו בית ולהציע לו מיטה (כמו שאמרו בכתובות סז:), 'אבל אין בונין לו בית וכרם, כלל וכלל לא' (ריעב"ץ. וע' מהרש"א).

ולענין עיכוב מעבר לזמן המחויב לנישואין, [שהוא לא יאוחר מבין עשרים], כדי למצוא פרנסה ובית — כתב החתם-סופר (בח"א קג) שאין להתעכב. ובשו"ת שבט הלוי (ח"ח רסד) נטה מדבריו, כי מפשט הדברים נראה שגם בהגיע לפרק הנישואין אין להפוך הסדר האמור. ומה שמוכח בפוסקים (אה"ע א) שמעיקר הדין כופים לישא אחרי עשרים, הכוונה היא לישא כדרך התורה, כלומר להכין מלאכה מפרנסת ובית כדי שימחר לישא — 'אעפ"י דאנן השתא אין בידינו לקיים בשלמות דברי הרמב"ם, ואין בידינו גם בזה להעמיד דת על תלו, אבל עכ"פ אין בזה גדר של נושא אשה לשם ממון, ושיטת החתם סופר בזה באמת צ"ע'.

'ולא יעבר עליו לכל דבר...' — יש מהראשונים שכתבו שהחתן מוזהר מלצאת מביתו בסחורה בשנתו הראשונה לנישואיו (עפ"י ספר המצוות לרמב"ם — ל"ת שי"א; ספר החינוך תקפ"א). ויש חולקים (הרדב"ז ח"א רלח). וכתב שטעות המעתיקים היא בספר המצוות. וכן יש לשמוע מדברי הסמ"ג והסמ"ק ועוד ראשונים, שאין איסור בדבר).

ולדעת האוסרים, נחלקו הדעות האם מועילה מחילת האשה בדבר (ע' בספר החינוך תקפ"ב).

ולענין יציאה מן הבית לתלמוד תורה — בשו"ת חתם סופר (אה"ע ח"ב קנה) כתב שמותר. והוכיח כן ממסכת כתובות (סב:), שהיו החכמים יוצאים לבי רב כשנישאו, ומשמע שלא המתינו שנה. [ונראה שגם לפי דעת הסוברים שמועילה מחילת האשה, יש לקיים ההוכחה משם, כי סתמא דמלתא לא משמע שהיתה שם מחילה. ומכל מקום עדיין אפשר לדחות, ששונה שם כיון שידעה מעיקרא שנישאת לתלמיד חכם הרי זו כמחילה, שהרי נישאת מראש על דעת שיצא, משא"כ בנישאת לאדם שאינו ת"ח, שמא אין לו רשות לצאת מביתו לת"ת בשנה ראשונה]. (עפ"י הערות במסכת סוטה)

(ע"ב) 'שח בין תפילה לתפילה — עבירה היא בידו' — מתוך פרוש רש"י משמע שאין איסור בשיחה עצמה, אלא אם אינו מברך ברכה נוספת לאחר שהפסיק. [ומשמע מזה שהעושה מצוה בלא ברכה, הרי זה כעובר עבירה, וכמו הנהגה מן העולם הזה ללא ברכה. אמת ליעקב כאן. וע"ע בדבריו פרשת כי-תבא כו, ג]. והתוס' (מנחות לו. ד"ה סח וד"ה עבירה; תורא"ש כאן) חולקים, שהרי גורם לברכה ללא צורך. (וע"ע הל' תפלין להרא"ש, טו; שלטי הגבורים על הלכות תפלין להרי"ף; תשובות מיימוניות — אישות יח; דרכי משה או"ח כה, ו).

ויש מי שכתב שאף לרש"י אסור לכתחילה לגרום ברכה שאינה צריכה, כמו שהוכיחו הראשונים מהסוגיא דלעיל (מא.), אלא שאין זו עבירה שחוזרין עליה במלחמה. משא"כ כשלא מברך כלל (עיני כל חי' לר"ח פאלאג'י. ובשפת אמת כתב מצד הסברה להפך).

וכדברי התוס' נפסק להלכה (או"ח כה, ט). ואפילו דיבור של מצוה אסור, כהשבת שלום לרבו (רמב"ם הל' תפלין ד, ו). וכן לא יענה על קדיש וקדושה, אלא ישתוק ויכוין. (שו"ע כה, י. ותמהני עמש"כ בגדיל תורה' (ג) שחייב לענות).

וגם באופנים שאין מברכים, כגון בתפלין בחול המועד, לנוהגים כן, וכן בתפלין דר"ת — אין לשוח בין תפילה של יד לשל ראש (ע' בפוסקים סי' כה, ובמשנ"ב ס"ק כח לד לו), משום שיש להסמיכן לכתחילה, דכתיב והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך — שתהא הוויה אחת לשתיהן.

ויש שכתבו שגם באופן זה, שסח במקום שלא נצרך לברך שוב — עבירה שחוזר עליה מעורכי המלחמה היא. [בדומה למה שאמרו בירושלמי, סח בין ישתבח ליוצר, והרי אין שם חסרון ברכה ולא גרימת ברכה שאינה צריכה אלא עצם השיחה אסורה]. (בכור שור. וכן צדד בחדושים ובאורים).

'ככתבם וכלשונם'

'דרך בעלי דעה שיקבע לו אדם מלאכה המפרנסת אותו תחילה, ואחר כך יקנה בית דירה, ואחר כך ישא אשה. שנאמר: מי האיש אשר נטע כרם ולא חללו; מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו; מי האיש אשר אשר אשה ולא לקחה. אבל הטפשי מתחילין לישא אשה ואחר כך אם תמצא ידו יקנה בית ואחר כך בסוף ימיו יחזור לבקש אומנות או יתפרנס מן הצדקה. וכן הוא אומר בקללות: אשה תארש; בית תבנה; כרם תטע — כלומר, יהיו מעשיך הפוכין כדי שלא תצליח את דרכיך. ובברכה הוא אומר: ויהי דוד לכל דרכיו משכיל. וה' עמו. (רמב"ם הל' דעות ה, יא).

ע"ש בכסף משנה בהסבר שינוי הסדר שנקט הרמב"ם מהגמרא ומסדר הפסוק, בנוגע לכרם ובית. ויש שהסבירו שינוי זה, שאמנם ראוי להקדים את נטיעת הכרם, מקור פרנסתו, לבניית הבית, אך חילול הכרם בשנה הרביעית נעשה לאחר שכבר נבנה הבית (שו"ת ר' יצחק אדרבי, רלו; שו"ת דברי ריבנות רל; אמת ליעקב). וע"ע בענין זה במהרש"א ובהגהות ריעב"ץ כאן; תורת משה לחת"ס — שופטים.

'על דעת רבי יוסי הגלילי, כאשר הבטיח הכהן שה' יושיעם ולא יפקד מהם איש, ראוי שיבטחו בו הצדיקים, ויזהירו השוטרים את היראים מעבירות שבידם. ולכך תלתה לו התורה לחזור על ביתו וכרמו ואשתו לכסות על האחרים שחוזרין בשביל העבירות. ויהיה טעם פן ימות — שהוא יחשוב בלבו כן ויגוס.

ועל דעת רבי עקיבא הוא כמשמעו, כי מי שירא אחר הבטחת הכהן, איננו בוטח בה' כראוי ולא יעשה לו הנס'. (רמב"ן — פרשת שופטים כ,ח. וע' מהרש"א כאן).

'שתחילת נפילה ניסה' — ... שנס מן המערכה ומתייאר ממלחמה, ממילא אחר כך שכנגדו רודף אחריו ומפילו. כך עצת היצר בתחילה להכביד עליו העבודה להש"י עד שיראה עצמו עייף ממנה, ושהיא למעלה מכחו. וכענין ראמות לאויל חכמות ועל ידי זה בשער לא יפתח פיהו, ומעט מעט מכניס (היצה"ר) בתוכו כל רע, כי כשיוצא ממנו דבר של תורה, נכנס כנגדו דבר של ליצנות (כמ"ש בשהש"ר פ"א). והם דברי עמלק...'. (מחשבות חרוץ ז, עמ' 36. עיין שם, ובאות טז בבאור 'אתה עיף ויגע').

ענינים ורמזים

'דבר אחר: הכן בחוץ מלאכתך — זה מקרא משנה וגמרא. ועתודה בשדה לך — אלו מעשים טובים. אחר ובנית ביתך — דרוש וקבל שכר' —

אחר שלמד מקרא משנה וגמרא, שהם בגדר 'חכמה' — מה שקיבל מאחרים, ולאחר שנשתלם במעשים טובים היוצאים מן ה'יראה' הבאה לאחר החכמה — לאחר מכן, דרוש מנפשך, מנביעתך הפנימית. נביעה זו היא מדרגת 'דעת' — רוח הקודש (כמו"ש רש"י בפר' כי-תשא), שהוא כאילו קדוש שרוי בתוך מעיו, ושכינה מדברת מתוך גרונו. (דובר צדק עמ' 51, וע"ש בעמ' 57).

'רבי עקיבא אומר: הירא ורך הלבב — כמשמעו... רבי יוסי הגלילי אומר הירא ורך הלבב זהו המתירא מן העבירות שבידו' —
'מי האיש הירא' בגימטריא: מעונותיו.
'ירא ורך הלבב' בגימטריא: כמשמעו. (ברכת פרץ — שופטים)

'אדוני אבי זקני ז"ל דקדק על מה שאמרו הירא מעבירות שבידו, כי הסימן שנמחל לו, בשאינו ירא ובטוח לבו בה' — כי כפי הסתלקות החטא מתקרב להש"ת. עד כאן. ולכאורה היא מדה טובה, להיות ירא מהחטא — אך מי שיש בו יראה כראוי אין יכול לצייר בלבו החטא כלל, אף שכבר חטא. [וכן כתוב בשרה ותכחש... כי יראה — והלא ידעה כי בפני ה' מדברת, רק כנ"ל]. וזה תשובה שלימה, שאינו משיג החטא, שנעשה איש אחר כנ"ל. והסח בין תפלה... חוזר מעורכי מלחמה ופירוש, רק היסח הדעת, ומ"מ אם ירא מזה לא היה נכנס למלחמה, כנ"ל'. (שפת אמת — שופטים).

כענין הזה כתב בספר צדקת הצדיק (צט): 'סימן לתשובה גמורה כשאינו זוכר כלל החטא, כמו שאמרו בבבא מציעא (נח): שלא יאמר לבעל תשובה זכור מעשיך הראשונים, וכן השם יתברך אין מזכיר לבעל תשובה הגמור וממילא אינו זוכר, כי כל כוחות האדם מהש"י, כי מי שם פה לאדם וגו' וכן כוחות המחשבה והזכירה,

ואם אין הש"י שופע לו ומזכיר לו אינו זוכר... וכל זמן שלא הגיע אדם לעומק התשובה כזה שהוא תכלית שלימות הכפרה — אינו בנייחא... והאדם מצדו צריך להיות חטאתו נגדו תמיד'.

פרק תשיעי — 'עגלה ערופה'

ז'אין בית דין שקול, מוסיפין עליהן עוד אחד' — קאי גם על דברי תנא קמא, שמזקניך ושפטין שמענו שנים, ומוסיפים עליהם עוד אחד. (פשוט)

'באדמה — ולא טמון בגל, נפל — ולא תלוי באילן, בשדה — ולא צף על פני המים' — לכאורה היה יכול למעט מ'באדמה' — ולא צף, [כמו שמיעטו כיו"ב מ'על הארץ'. נזיר סד.], ומ'בשדה' — ולא טמון [כדמיעטו מאותה מלה לענין דין שכחה, להלן]. ואפשר שמלת 'באדמה', הואיל והיא סמוכה ל'כי ימצא' משמע שהמיעוט הוא על שעת המציאה ולא על שעת מיתה, וטמון בגל ודאי הרגוהו קודם שטמנוהו בגל, כי אין מדובר שקברוהו חי, שזה אינו הרוג אלא חנוק, ואין מביאין עליו, כדלקמן. אולם מיעוט דתלוי וצף מ'נפל בשדה' שפיר איירי גם על זמן המיתה, שנהרג כשהיה תלוי או צף. ואכן יש לעיין לדינא אם כשמצאוהו היה מושלך באדמה אך ידוע שנהרג בעודו תלוי או צף, האם מביאין עליו עגלה ערופה.

דף מה

ז'מדדו — שאפילו נמצא בעליל לעיר היו מודדין, שמצוה לעסוק במדידה' — אם כי גזרת הכתוב היא, כתב החזקוני (סוף שופטים) טעם בדבר, וזו לשונו: 'שמתוך כך יהיה אוושא (קול) בדבר ויבואו מתוך הערים הנמדדות, ומי שהלך מביתו ולא חזר, באים בני משפחתו ומכירים הנרצת. אם מכירין אותו, מעידין עליו ולא תהיה אשתו עגונה, ובניו יורדים לירושת אביהם ואין בית-דין ממחין בידם. ומתוך כך יהא נודע מי הלך עמו ומי נתלוה עמו, ופעמים נתפרסם על ידי כך'. (ובעיקר טעם זה, שיתפרסם הדבר, כבר האריך הרמב"ם ב'מורה' (ח"ג מ). וע' ברמב"ן — סוף שופטים; ספר הזכרון להריטב"א ובפירוש האברבנאל. וע"ע ברש"ש להלן מ.).

[יש לחקור בגדרה של מצות מדידה — האם עיקרה למדוד איזוהי העיר הקרובה מתוך שאר הערים (כפשטות הכתוב ומדדו אל הערים אשר סביבת החלל. והיה העיר הקרובה...), או עיקרה למדוד את המרחק לעיר הקרובה. ונפקא מינה, בעיר הניכרת בעליל שהיא הסמוכה, שחייבים גם באופן זה למדוד — לפי הצד הראשון, צריך למדוד אותה גם ביחס לערים הרחוקות, לדעת ע"י מדידה דוקא, שהיא הקרובה ולא אחרת. אולם לפי הצד השני בכגון דא מספיק למדוד את החלל לעיר שידוע לנו שהיא הסמוכה, כי הוידוא שהיא הקרובה יותר מכולן, אינו צריך להעשות ע"י מדידה דוקא.

בשאלה זו, כיצד למדוד בעיר סמוכה הניכרת בעליל — מצאנו מחלוקת אחרונים. משנה למלך (הל'

- א. לפרש"י מדובר בשאר זרעים מלבד קנבוס ולוף, שהואיל ואינם אסורים אלא מדרבנן לדעה זו, לא אסרו בילדה הפחותה מטפח אלא בכרם גדול שהוא חשוב. אבל מדברי שאר המפרשים והפוסקים משמע שאין חילוק במיני הזרעים. ונראה שדין זה מכלל השיעורים הוא, מהלכה למשה מסיני. (עפ"י אחרונים).
- ב. יש מקום לומר שלא אמרו כן אלא לענין דין הרחקה של 'כרם', אבל לא גרעה מגפן יחידית ומחרצן שאסור לזרעם מהתורה עם חטה. ולפי זה צריך להרחיק ששה טפחים ואם לא הרחיק — קדשו הזרעים. (כן נסתפק החו"א — כלאים יא, וע' חדושים ובאורים).
- ג. נראה שכרם גדול היינו שלש שורות של שלש גפנים. ומשמע שצריך שיהיו בשפלות עצמן שיעור כרם גדול הנ"ל, אבל בלאו הכי אפילו יש תורת 'כרם' זולתן, אינן מצטרפות ולא מקדשות (חזון איש).
- ד. משמע דוקא 'אינן מקדשות', אבל איסור מדרבנן יש לזרוע בכרם כזה לכתחילה (חזון איש).

דפים מג — מד

עג. אלו מאמרי רבי יוחנן משום רבי אליעזר בן יעקב הובאו בסוגיא? והאם הלכה כמותם?

- מאמרי רבי יוחנן (שנמסרו חלקם על ידי רב דימי וחלקם ע"י רבי יצחק) משום רבי אליעזר בן יעקב: ילדה הפחותה מטפח — חייבת בערלה כל שנותיה. ודוקא בשתיים כנגד שתיים ואחת יוצאה זנב אבל לא בכרם שלם, כנ"ל.
- ילדה הפחותה מטפח — אינה מקדשת את הזרעים. ודוקא שתיים כנגד שתיים ואחת יוצאה זהב, אבל כל הכרם — אסור, כנ"ל.
- מת תופס ארבע אמות לקריאת שמע (שאסור לקרות בארבע אמות משום 'לועג לרש...').
- א. לדברי הרמב"ם (וכן הוא בשלחן ערוך עא,ז), אם קרא קריאת שמע בצד המת — לא יצא ידי חובתו. [ונראה טעמו משום קנס חכמים, ואפילו אם היה שוגג — כדי שיוזהר פעם אחרת. כסף משנה; באר שבע]. והראב"ד והרמ"ה השיגוהו.
- ב. קריאת שמע לאו דוקא, הוא הדין לקדיש ולקדושה ולשאר דברי תורה. (פוסקים).
מת תופס ארבע אמות לטומאה.
- א. הנכנס תוך ד' אמות טמא טומאת שבעה ונעשה אב הטומאה מדרבנן לכל דבר (חו"א אהלות יג,טז). ואם היה כהן — מכים אותו מכת מרדות. (רמב"ם אבלות ג,ג).
- ב. מותר לכהן ללוות את אביו וקרובו לבית הקברות, גם אם יוצרך לעבור בתוך ד' אמות של קברים, בהליכתו ובחזרתו. אבל לשאר כהנים אסור. (עפ"י אגרות משה יו"ד ח"א רמט).
- ג. יש סוברים שאין המת תופס ד' אמות לטומאה אלא כשהוא בבית או בקבר, אבל מת במטה שלא במקום קביעותו אינו תופס ד' אמות, שהרואים נזהרים בדבר ואין מאהילים עליו. (שתי הדעות מובאות בש"ך יו"ד שעא סק"ח. ובחדושים ובאורים כתב לשמוע מסוגיתנו ומלשון רש"י שאין חילוק בדבר).
- חורגת (= בת אשתו) הגדלה בין האחים (= בניו מאשה אחרת) — אסורה לינשא להם מפני שנראית כאחותם. ודחו זאת, כי יש לדבר זה קול הלכך אין לגזור.
- לקט שכחה ופאה שעשאם (העני) גורן — הוקבעו למעשר (מדרבנן, שהרואה סבור שגדל בשדהו).

- רש"י. אמר עולא: לא אמרנו אלא בשדה אבל בעיר — יש לדבר קול ואין לגזור.
- א. לדברי הכסף-משנה (תרומות ב, ט) בפירוש דברי הרמב"ם [ודלא כרש"י], דוקא כשעשאו גורן גזרו אבל העמיד כרי — פטור. והחזון-איש (דמאי א, ט) צדד דהיינו גורן היינו כרי.
- ב. לשון 'הוקבעו' משמע שאסורים אף באכילת עראי. (חדושים ובאורים).
- ג. נראה שלא גזרו אלא לענין חיוב הפרשה, אבל אינו חייב ליתן מעשרותיו ללוי, ויכול למכור תרומותיו לכהן (הערות למסכת סוטה).
- ד. פירות הפקר שעשאו גורן, אפשר שלהראב"ד אף בעיר חייב. ואפשר דוקא כשהפקיר קמה. (ע' חזון איש שביעית ב, ה; דמאי א, ט).

דף מד

עד. חצר הקבר, האם הנמצא בתוכה נטמא?

חצר הקבר (פרש"י: גומא חשופה שממנה נכנסים למערת קבורה), אם יש בה ארבע אמות לדברי בית שמאי או ארבעה טפחים לבית הלל, שזהו שיעור מקום חשוב — העומד בתוכה טהור, כיון שהמערה חלוקה הימנה ומחיצותיה ניכרות, לא גזרו חכמים טומאה לעומד בתוך ד' אמות של קבר, כשם שגזרו במת דעלמא. במה דברים אמורים, כשפתחה של אותה חצר מן הצד (— שנכנסים אליה במדרגות וכד') אבל פתחה מלמעלה (שיורדים אליה בקפיצה ועולים ממנה בטיפוס) — אף לבית הלל אינו טהור אלא אם יש בה ארבע אמות, (כי אם אינה אלא ד' טפחים, אי אפשר לו לפרוש כנפיו ולטפס ולעלות אלא אם כן מאהיל על חלל המערה).

א. הפסק מחיצה הגבוהה עשרה טפחים מועיל לטהר בד' אמות (רא"ש). וצריך להרחיק ממנה ארבעה טפחים. (י"ד שעא, ה). ונראה שאם יש ד' טפחים מהקבר עד למחיצה, אין צריך להרחיק מהמחיצה כלום (שבט הלוי ח"ג ריג). ומשמע שצריך שתהא המחיצה מכל צדי הקבר (שם). והגר"א (בבאורי ליר"ד שם) תמה הרי לא אמרו בגמרא אלא שהחצר צריכה להיות ארבעה טפחים, אבל כשהיא בשיעור זה לא שמענו הרחקה. (וכן תמה במעדני יו"ט על הרא"ש הל' טומאה. וע' גם בחזו"א אהלות יג, יד טז).

יש מי שכתב שמחיצת אנשים מועילה, ואין הדבר ברור. (ע"ש ח"ה קפא).

שידה תיבה ומגדל גם כן מועילות לענין הצלה מטומאה זו, ואף למאן דאמר אהל זרוק לא שמיה אהל, כי כיון שטומאה זו משום הרחקה היא, די בהיכר כזה. (עפ"י תוס' עירובין לא.).

ב. לדברי הרמב"ם (טומאת מת ו, ט) אם היתה החצר מגולה, העומד בתוכה טהור. והנידון כאן בחצר מקורה, שבחלקה הסמוך למערה היא פתוחה, ואם היה בה ד' על ד' טפחים [לבית הלל] מגולה — העומד בתוכה טהור. במה דברים אמורים, כשפתח החצר מהצד. (ע"ע חזו"א אהלות יג, טז).

ג. אין אומרים 'סוף טומאה לצאת' לענין טומאת ד' אמות של מת [לטמא את הנמצא במקום שהמת יעבור בתוך ד' אמותיו] שאינה אלא הרחקה דרבנן. (עפ"י חזון איש אהלות כב, ח).

עה. א. מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישב לביתו — כיצד?

ב. ככלות השטרים לדבר אל העם, מהם עושים?

ג. מהי 'מלחמת רשות' 'מלחמת מצוה' ו'מלחמת חובה'?

ד. מי יוצא להלחם במלחמת מצוה?

א. רבי עקיבא אומר: הירא ורך הלבב כמשמעו, שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה ולראות חרב שלופה. רבי יוסי הגלילי אומר: זהו המתירא מן העבירות שבידו. ופירשו בגמרא אפילו סח בין תפלה לתפלה עבירה היא בידו וחוזר. ולרבי יוסי (בן חלפתא) אינו חוזר אלא בעבירה דאורייתא.

מבואר בגמרא שמודה רבי יוסי הגלילי באחד ששומע קול קרנות ומרתייע וכן שומע צחצוח חרבות ומים שותתים על ברכיו וכד' — שחוזר, משום שנאמר ולא ימס את לבב אחיו כלבבו.

א. הרמב"ם פסק כרבי עקיבא ודלא כרבי יוסי הגלילי. ואילו בספר החינוך (תקנו) נקט כדברי ריה"ג. וכן דעת המאירי. וכן פסק הרי"א^ז.

ב. הירא ורך הלבב מספק מים ומזון ומתקן את הדרכים. (כן כתב בספר חדושים ובאורים עפ"י הקשר הכתובים, ועפ"י הרמב"ם. וכן מצד הסברה).

ג. יש מי שכתב שאם בשעת ירידתו למלחמה היה ירא מעבירות שבידו, גם אם יעשה תשובה מעתה, אינו נלחם, כי שמא ייענש וימות מאחר ונחתם גזר דינו לרעה באותה שעה. (עפ"י 'זאת ליהודה' — נדפס בסוף ספר דבר אברהם ח"ג לא). ויש חולקים. (כן נקט בחדושים ובאורים).

ולאידך גיסא, יש מקום לומר שאם עבר עבירה בשעת המלחמה או בשעה שהכהן מדבר, אינו נפטר. (ע' חדושים ובאורים ד"ה איתא).

ד. יש אומרים שעבירות דרבנן שיש להן אסמכתא כעין דאורייתא, אף לרבי יוסי חוזר, כגון באיסור חלוצה לכהן. ויש חולקים. (ע' רמב"ן וריטב"א פ"ג דמכות).

ה. אפשר שאם אינו עובר בשאט נפש אלא שאינו כופה את יצרו כשתוקפו — אינו חוזר מעורכי המלחמה. (ע' חדושים ובאורים ד"ה איתא). ובשוגג, נקטו אחרונים שאינו חוזר. ויש שצדדו בדבר. (ע' באר יצחק אה"ע ג; עין יצחק — פתח השער, ועוד).

ב. ככלות השוטרים לדבר אל העם פוקדים שרי צבאות בראש העם, ובעקיבו של עם. מעמידים זקיפים לפניהם ואנשים אחרים מאחוריהם וכשילין (= כלי מפץ, קרדומות. הערוך) של ברזל בידיהם, וכל המבקש לחזור — הרשות בידו לקפח את שוקיו, שתחלת נפילה ניסה.

ג. מלחמות יהושע לכבוש הארץ — מלחמות חובה הן לדברי הכל. [ותנא קמא קרא לה 'מלחמת מצוה' כלפי מלחמת הרשות].

מלחמות בית דוד (שנלחם בארם צובה להוסיפה על ארץ ישראל, ובשאר סביבותיה להעלות לו מס עובר) לרווחה — דברי הכל רשות.

מלחמה כדי להמעית ולמגר העכו"ם, שלא יבוא עליהם (כל זמן שאין אנו רואים שברצונם לבוא עלינו. לקוטי הלכות) — לדברי חכמים נחשבת זו ל'מלחמת הרשות' ולדברי רבי יהודה — 'מלחמת מצוה'. ונפקא מינה לענין פטור ממצוה אחרת לעוסק בה, כדין עוסק במצוה פטור מן המצוה.

(משמע מפירוש הרמב"ם שמדובר בנכרים שאימת ישראל עליהם, אלא שפוגעים ביהודים יחידים לפרקים. ובוה נחלקו רבי יהודה וחכמים, כשיוצאים להלחם בהם להחלישם ולהטיל עליהם אימה, האם

זה כ'עוסק במצוה'. וצריך טעם מדוע לחכמים אינה נחשבת מלחמת מצוה. וכן צריך עיון על השמטת הרמב"ם בהלכותיו דין זה. ומכל מקום, כשבאים הם להלחם עם ישראל, לדברי הכל נחשבת מלחמת חובה, והכל יוצאים לה. (חזו"א קיד, ב).

ד. למלחמת חובה הכל יוצאים, אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה. (אבל מלחמה להמעיס העכו"ם שלא יתנכלו להם, אפילו לרבי יהודה שחשבה 'מלחמת מצוה' — חתן ובונה בית וכד' אינם יוצאים לה). א. גם כאשר אין צורך לכל האנשים כדי לנצח במלחמה, ודי במספר מסוים בלבד, הרשות לקחת למלחמה אפילו חתן מחדרו, שאין שום זכות לחוזרים במלחמת מצוה. (עפ"י חזו"א או"ח קיד, ג).

ב. יש מי שכתב [על פי דקדוק לשון הרמב"ם] שחתן בשנתו הראשונה לאחר נישואיו, וכן מי שחנך את ביתו וחלל כרמו, אינם יוצאים אפילו למלחמת מצוה. לא אמרו במשנה שיוצאים אלא חתן מחדרו וכלה מחופתה, שעדיין לא נישאו, וכן הלוקח בית ולא חנכו וכד'. (עפ"י אמת ליעקב — שופטים).

ג. מדברי המאירי נראה שלמלחמת מצוה יוצאים הכל, אף הירא מעבירות שבידו. וכן נראה מפשטות לשון המשנה ומלשונות הרמב"ם. וכן נקט בספר חדושים ובאורים. ולא כן כתב בספר 'מנחה חריבה'.

ד. מבואר מדברי אחרונים (ק"ן אורה כאן ומהרש"א לעיל י) שתלמידי חכמים יוצאים למלחמת מצוה. ולכאורה נראה מתוך דברי הרמב"ם (בסוף הל' שמיטה ויובל) שפטורים לגמרי, כשבת לוי שלא נלחם בכיבוש הארץ. ושמה דוקא בשעתו נפטרו מפני משא הארון (ע' אמת ליעקב). ה. נחלקו הדעות האם נשים בנות מלחמה במלחמת מצוה, אם לאו.

פרק תשיעי; דפים מד — מה

עו. א. סדר עגלה ערופה — כיצד?

ב. מי יוצא למדוד?

ג. באלו מקרים אין מביאים עגלה ערופה?

ד. נמצא סמוך לעיר שאין בה בית דין — מה הדין?

ה. נמצא סמוך בעליל לעיר, האם היו מודדים?

א. נמצא חלל מוטל באדמה, לא נודע מי הכהו, מזקני בית דין הגדול שבירושלים היו יוצאים ומודדים אל הערים אשר סביבות החלל. נפטרו והלכו להם.

והיה העיר הקרובה, זקני אותה העיר (בית דינה וכל זקניה, אפילו הם מאה. רמב"ם הל' רוצח ט, ג) מביאים עגלת בקר אשר לא משכה בעול ומורידים אותה לנחל איתן — קשה. [אחרים אומרים: 'איתן' — ישן, שלא הובאה קרקעיתו מחדש, ממקום אחר. מו: ולדברי רבי יאשיה (שם) אסור לערוף במקום שנזרע בו בעבר]. ועורפים אותה בקופיץ מאחוריה, ומקומה אסור מלזרוע ומלעבוד. זקני אותה העיר רוצצים את ידיהם במים על מקום עריפה של עגלה (ירחצו את ידיהם על העגלה הערופה. ולא פורש